

לקראת ר"ה הבעל"ט, שנת ה'תשע"ט לב"ע

סדר אכילת הסימנים בליל ר"ה

שו"ע או"ח סי' תקפ"ג

ע"פ

הנתיבי-עם

מנהגי ירושלים

להרה"ג **עמרם אבורביע** זצ"ל

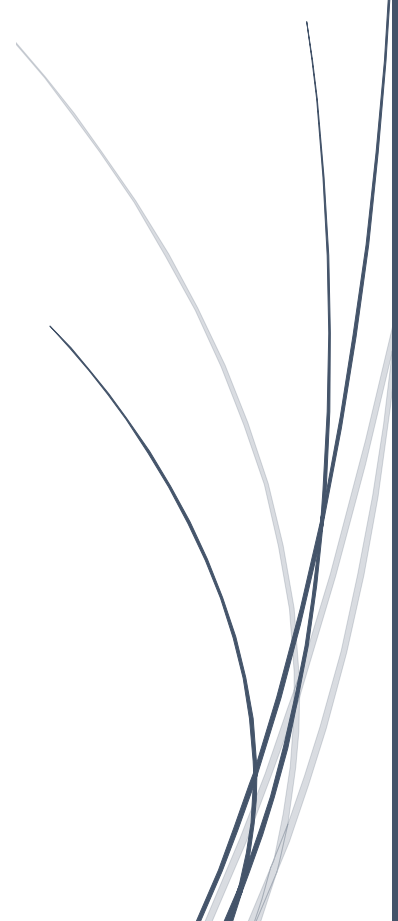
ועליהם חונים

עלי-נתיבים

בו יבוארו הנתיבים,
פרטיהם, מקורותיהם
והיוצא מהם

חיברתים, ערכתים
וקיבצתים למקום אחד

אני היושב ביהודה
אברהם בן שמעון תורגמן

נתיבי עם

(א) סימן תקפג. ס"א. **רוביא**. (ב) כ' הברכ"י שבירושלם אוכלים קטנית הנקראת **לוביא**. ובנהר פקוד¹ הביא כמה פירושים: א', (ג) תלתן הנקרא חילְבָה; ב', שְמֶרֶד^(ד); ג', שְמֶשְמִין²; ושכל אחד יעשה כמנהגו^(ה). ושאביו הגאון הרב דב"ש³ היה יוצא ידי כולם ושגם הוא נהג כמוהו.

עלי נתיבים

(א) דברי השו"ע: יהא אדם רגיל לאכול בר"ה **רוביא דהיינו תלתן**, כרתו, סילקא, תמרי, קרא. וכשיאכל רוביא יאמר: "יה"ר שירבו זכויותינו"; כרתו, "יכרתו שונאינו"; סלקא, "יסתלקו אויבינו"; תמרי, "יתמו שונאינו"; קרא, "יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכויותינו".

(ב) הברכ"י (ס"ק ב) מביא תחילה את דברי הרב בית דוד⁴ שפירש שהרוביא הוא עשב הנקרא רוביא בלע"ז, שמימיו אדומים וְהַצְבָּעִים צובעים בו. ודחה דבריו באמרו "ואינו מחוור". ומנהג עיר קדשנו ירושלם ת"ו ליקח מין קטניות הנקרא **לוביא** בערבי, במקום רוביא. והביא עוד בשם המאירי⁵ שרוביא פירשו בו גדולי הרבנים **תלתן**, ואנו מפרשים בו קטניות **פאצול"י**, עכ"ל. ופי' שזהו הלוביא הנ"ל. וכן כתב הרשב"ץ⁶ מתוך תשובה שהיו מביאין לפני רבינו האי גאון **פול המצרי**, ולא הזכירו רוביא, ונראה דרוביא הוא פול המצרי, ומביא ראיה לדבריו מהירושלמי⁷. וסיים ואמר שזה המין נקרא בערבי לוביא, עכ"ל.

(ג) רש"י⁵ מזהה את הרוביא, **תלתן**. ובמקום אחר⁸ כתב שהתלתן מין תבלין ובלע"ז פינגויר"י. ותרגומו⁹: חילְבָה - גְּרָגְרִית יִנְיִית. וכ"פ הרמב"ם¹⁰.

(ד) נראה ששני אלה ה'שְמֶר' וה'שְמֶשְמִין' זהו כ'רוביא' בשל זרעיהם המרובים וזה דומה לצליל הנשמע מה'רוביא'. וכ"כ השל"ה¹¹ וכן אומרים כשאוכלים הרוביא - ירבו זכויותינו, **כי לשון רוביא מורה על ירבו**.

(ה) ויש עוד מי שכתב¹² שבחול"ל נהגו **בגזר** שנקרא "מעהרין" בידיש, והיינו סימן לריבוי... ויש לוקחים שומשמים שיש בזה ריבוי וזה ממש כעין הבקשה, והרבה מהספרדים נוהגין כן וגם קצת אשכנזים, **וכל אחד כפי מנהגו**.

1 ראשית בכורי עבודתו הספרותית של המחבר לכבוד ירושלים וכו', אסופת מנהגים. המחבר: **הרב רפאל אהרן בן שמעון**, נולד ברבאט שבמרקו בשנת תר"ח (1848). היה פוסק הלכה ושימש כרה"ר של קהיר וכנשיא ביה"ד הרבני בעיר. נפטר בת"א ב-י' חשוון תרפ"ט (1928).
 2 שְמֶשְמִין (בשין ימנית), בלשון משנה: שְמֶשְמִין (שביעית ב, ז) ובשפת הדיבור: סוּמְסוּם.
 3 **הרב דוד בן שמעון** (המכונה הרדב"ש והצוף דב"ש), ממייסדי ועד העדה המערבית בירושלים ומיוזמי הקמת שכונת מחנה ישראל.
 4 סימן שעז.
 5 מסכת הוריות דף יב עמוד א.
 6 **רבי שמעון בן צמח דוראן** (1361–1444), מגדולי רבני אלג'יריה. בחידושו למסכת ר"ה דף כ"ה ע"א (לב. בש"ס).
 7 פ"ח דכלאים ריש פרק במה בהמה, ושם מבואר דהוא לובי הוא מצרי.
 8 מסכת ראש השנה דף יב עמוד ב.
 9 אוצר לעזי רש"י.
 10 בפירושו על המשנה מסכת כלאים ב, ה: "ותלתן", "אלחלבא".
 11 מסכת ראש השנה פרק נר מצוה וע"ע בשו"ע הרב אורח חיים סימן תקפג.
 12 **הרב משה שטרנבוך** בתשובות והנהגות כרך ד סימן קלו.

סדר אכילת הסימנים בליל ר"ה

נתיבי עם

סימן תקפג. ס"א. ה"יהי רצון" על אכילת הדברים של סימנא טבא¹³.

(א) החיי אדם¹⁴ (ב) והמשנ"ב¹⁵ כי לברך ברכת הפרי ויאכל מעט ואח"כ יאמר היה"ר ויגמור אכילתו.

וע' (ג) בשד"ח¹⁶ שחלקו עליהם, (ד) ושהדרך הישרה, לברך בתחילה על פרי אחר בפה"ע שאין אומרים עליו יה"ר, ולכוין להוציא כל הפירות של אותה ברכה ואח"כ יקח פרי אחר ויברך עליו בפה"א ויכוין ע"כ הפירות של ברכה זו ואח"כ יאמר היה"ר ויאכל בלא ברכה אחד אחרי השני ולכל אחד יאמר היה"ר השייך לו לפני אכילתו.

(ה) ולפני אכילת ראש כבש יברך "שהכל" על חתיכת סוכר¹⁷, ויאמר היה"ר ויאכלנו.

(ו) והנהגים לאכול הפירות האלו לפני נט"י לסעודה, רצוי שיטול ידיו אחר הקידוש בלא ברכה, בכדי להזהר לפחות ביום הדין (ז) מאכילת דבר שטיבולו במשקה בלא נטילה.

עלי נתיבים

(א) ז"ל: ונהגו במדינותינו לאכול תפוח מתוק. וראוי לנהוג שיברך על התפוח בפה"ע ויאכל מעט, ואח"כ יטבול בדבש ויאמר: "יה"ר שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה".

(ב) וכתב שם הטעם לדבר, מפני שאסור להפסיק בין ברכה לאכילה.

(ג) מי שחלק ע"ז בעיקר הוא בעל חמדת ימים¹⁸ דס"ל **שמותר להפסיק ולומר היה"ר בין ברכה לאכילה.**

אח"כ הביא דעת החולקים ע"ד זו. במ"ץ¹⁹ כתב שיאמר תחילה (יה"ר) ואח"כ אוכל וצ"ל דס"ל דלא חשיב הפסק בין ברכה לטעימה, אבל סיים שם **שלכתחילה יש לאכול קודם האמירה**, שאין זה צורך כ"כ וגם אם לצורך אין להפסיק לכתחילה.

וכ"כ המאמר מרדכי שיברך ברכת הפרי ויאכל מעט ואח"כ יאמר היה"ר ויגמור אכילתו, **ובדיעבד** אם אמר קודם א"צ לברך שנית.

¹³ במסכת הוריות דף יב ע"א ובמסכת כריתות דף ו ע"א הלשון היא : **סימנא מילתא היא.**

¹⁴ חיי אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל קלט.

¹⁵ ס"ק ד. ועיין בשער הציון שם ס"ק ד שכן דעת המגן אברהם ושאר אחרונים.

¹⁶ אסיפת דינים - ר"ה ויוה"כ - מערכת ר"ה סימן ב, דף ח ע"ב.

¹⁷ מנהג אותם הימים - לפני שהיה הסוכר הלבן והגרגרי, היה הסוכר בא בקוביות קטנות. אלה היו ארוזות בחבילה קטנה, עשרות מהן בחבילה, כבלוקים זעירים. היו שמים כמה מהן בכלי קטן ובו פינצטה/מלקחיים איתה היו מטילים קובייה או שתיים לתוך כוס התה. היו שנהגו לשתות את הקפה או התה כאשר קוביית הסוכר נמצאת בפיהם בין השיניים, שיטה מזוהה שדרשה מיומנות והייתה אהודה בעיקר על הזקנים הפולנים.

¹⁸ ספר 'חמדת ימים' הוא ספר העוסק במנהגים והלכות, על פי הקבלה בכלל וקבלת האר"י בפרט, ופורסם לראשונה בידי **הרב ישראל יעקב אלגאזי** באיזמיר תצ"א (סביבות 1731). שאלת זהותו וטיבו של המחבר - האם קדום או מאוחר, והאם היה שבתאי או נאמן למסורת היו נתונים במחלוקת בעבר, ובעקבות כך גם היחס למנהגים הכתובים בספר. (מתוך הויקיפדיה).

¹⁹ **מה"ר מנחם** - מעיל צדק.

וכ"כ בשו"ע הרב²⁰: כל המינים שצריך לברך כשאוכלם בתוך הסעודה, כגון תפוחים ותמרים, **יאמר הבקשה אחר התחלת האכילה**, מפני שאסור להפסיק בין הברכה לאכילה.

אבל בהגהות הגאון מוהר"ר ברוך פרענקיל ז"ל²¹ כתב שע"פ דברי המטה משה²² (יקחנו בידו ויאמר יה"ר), נראה **שאומרים היה"ר קודם שמברך ברכת הנהנין**.

(ד) והקדים השד"ח וכתב **והנכון לעשות כדברי רבנן קדישי הנו"ל**, וכוונתו לאלו הסוברים שיש לברך ולאכול ואח"כ לומר היה"ר. ואחר כן העיד על עצמו וכתב **ואני נוהג מזה זמן רב...** והמשך דבריו הוא כפי שמצוטט כאן בנתיבי-עם. וסיים בזה"ל **זו דרך ישרה ונכונה**.

(ה) זה לא כתוב בשדי חמד, ואפשר שהנתיבי-עם אמר כן כדי שיוכל לברך ברכת "שהכל", דאל"כ על ראש כבש ל"צ לברך אם אוכלו בתוך הסעודה, שהרי הוא בכלל הדברים שמלפתים בהם הפת ונפטרים בברכת "המוציא".

(ו) משמע מכאן שמה שכתב לעיל הוא כפי הנוהגים לאכול את הסימנים אחר נט"י, קרי אחר ברכת "המוציא". ואולי אפשר להסיק מכאן **שמנהג ראשון עיקר ועדיף יותר** ולכן הביאו תחילה והאריך בו, ומ"מ מי שנוהג אחרת צריך שיקפיד על נט"י ללא ברכה לפני אכילת הסימנים כדי שלא ייכשל וכאמור לעיל.

(ז) כפי שפסק השו"ע²³: **אם אוכל דבר שטיבולו באחד משבעה משקין שסימנם: י"ד שח"ט ד"ם (דהיינו: יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם, מים) ולא נתנגב, ואפילו אין ידיו נוגעות במקום המשקה, צריך נטילה בלא ברכה**.

(ח) והמורם מכל הנ"ל:

א. המנהג העדיף יותר הוא שקודם יעשה קידוש, יטול ידיו, יברך "המוציא" ויאכל כזית פת ואחר כך יתחיל באכילת הסימנים.

ב. אם נוהג לעשות כן לפני נט"י, הדבר אפשרי, אבל רצוי להקפיד ליטול ידיו קודם וללא ברכה.

ג. הדבר הנכון ביותר הוא לברך תחילה ברכת הפרי, לטעום ממנו מעט, לומר את תפילת היה"ר ואחר כך לסיים את האכילה. **ובדיעבד** אם אמר את היה"ר אחר הברכה וקודם אכילה, אין צריך לברך שנית.

ד. לפי מנהג א (סעיף א) ולפי מ"ש בסעיף ג, יברך תחילה על פרי משבעת המינים, שאינו ממנין הסימנים, ויכווין בברכתו להוציא י"ח כל הפירות שלפניו. אח"כ יברך על פרי שברכתו בפה"א, שאינו מהפירות שנפטרים בברכת "המוציא" ושאינו ממנין הסימנים ויכווין בברכתו להוציא י"ח כל הפירות הדומים לו (שברכתם בפה"א). ואח"כ ימשיך באכילת פירות הסימנים זא"ז, **ויקדים היה"ר רצון" לאכילתם**.

²⁰ אורח חיים סימן תקפג סעיף ג.

²¹ מובאים בסוף השו"ע (אחר דברי הפר"ח) דף לו.

²² סימן תש"צ.

²³ אורח חיים הלכות נטילת ידים סימן קנח סעיף ד.

ה. פרי משבעת המינים, שאינו ממנין הסימנים יכול להיות **ענבים** ולא זיתים (הגם שזיתים קודמים לענבים, ע"פ הכלל²⁴: זיתים – ראשון ל"אָרְץ"²⁵ בתרא וענבים – שלישי ל"אָרְץ" קמא, מ"מ כאן שאוכלם בתוך הסעודה נפטרים הם בברכת "המוציא" ככלל הדברים שמלפתים בהם את הפת).

אלא שלפנינו ניצבות שתי בעיות: א' התמרים קודמים לענבים ע"פ הכלל האמור לעיל: ענבים – שלישי ל"אָרְץ" קמא²⁶ ותמרים – שני ל"אָרְץ" בתרא. ב' על ענבים לא יכול לברך "שהחיינו", כי בד"כ אינם פירות חדשים בעונה זו ואילו על תמרים יכול לברך "שהחיינו", כי חדשים המה.

ועל כן, יקח תמרים חדשים²⁷, כי להם משפט הבכורה ויברך עליהם ברכת "בורא פרי העץ" ויכוין להוציא בברכתו כל הפירות שלפניו, ואחר כך יברך "שהחיינו" ויכוין להוציא בברכתו כל הפירות החדשים שלפניו, יטעם מהם מעט, יאמר את ה"יהי רצון" ויגמור את אכילתו. ושאר פירות הסימנים **יקדים ה"יהי רצון" לאכילתם.**

ו. פרי שצריך לברך עליו בסעודה בפה"א ושאינו ממנין הסימנים יכול להיות מלון, אבטיח, אננס וכיו"ב מהפירות המצויים בעונה זו וינהג בו כאמור לעיל (סעיף ד).

ז. לפני אכילת ראש כבש, כדי להרבות בברכות, יוסיף עוד ברכת "שהכל" על אכילת חתיכת סוכר וכיו"ב²⁸, ואחר כך יאמר את ה"יהי רצון" ויאכלנו.

ח. לגבי סדר אכילת הסימנים - בגמ'²⁹ מצינו את רשימת הסימנים כסדר הזה: לעולם יהא רגיל למיחזי בריש שתא **קרא ורוביא, כרתי וסילקא ותמרי.** והשו"ע³⁰ העתיק את לשון הגמרא בשינוי קל: יהא אדם רגיל לאכול בר"ה רוביא דהיינו תלתן, כרתי, סילקא, **תמרי, קרא.**

ומ"מ לא מצינו קפידא בזה ולא בא מרן להודיענו שיש לנהוג דוקא בסדר הזה ולכן אחר שבירך כאמור על התמרים ופרי האדמה, אין הקפדה מיוחדת לגבי סדר אכילת הסימנים³¹.

ט. על אף האמור בסעיף הקודם ראיתי בכה"ח³² שכתב **סדר נכון** לבקשת רחמים של זו הלילה בין ע"פ הפשט ובין ע"פ הסוד, ונמשכתי אני אחריו כי מציג הוא לפנינו הגיון ברור בסדר אכילת הסימנים.

אחר שבירך כאמור לעיל על התמרים וכו' וכן על פרי האדמה וכו' **לא יאמר את ה"יהי רצון" על התמרים** אלא רק יטעם מהם אחר ברכתו, ואח"כ יקח **סלקא** ויאמר: יה"ר... **שִׁסְתְּלֵקוּ** אויבינו וכו'; ואח"כ **כרתי** ויאמר: יה"ר... **שִׁכְרְתוּ** אויבינו וכו'.

²⁴ ע"פ הגמרא ברכות מא ע"א ופרטי הדינים בזה בשו"ע או"ח סימן ר"א סעיף ד.

²⁵ דברים ח, ח: **אָרְץ** חט"ה ושלערה, (3) **וּגְפֹן** וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן, **אָרְץ** (1) **זֵית שֶׁמֶן** וּדְבַשׁ.

²⁶ דברים ח, ח: **אָרְץ** חט"ה ושלערה, (3) **וּגְפֹן** וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן, **אָרְץ** זֵית שֶׁמֶן (2) **וּדְבַשׁ.**

²⁷ אלו התמרים הצהובים והמעוגלים, הזן הנקרא **ברהי** ומצויים לרוב בתקופה זו בארצנו הקדושה. נאכלים הן טריים והן מוקפאים. מופחתים קלוריות בהשוואה לזנים אחרים ועשירים בסיבים תזונתיים.

²⁸ דאל"כ על ראש כבש ל"צ לברך אם אוכלו בתוך הסעודה, שהרי הוא בכלל הדברים שמלפתים בהם הפת ונפטרים בברכת "המוציא" וכו"ל.

²⁹ בבלי, במסכת הוריות דף יב ע"א ובמסכת כריתות דף ו ע"א.

³⁰ סימן תקפג סעיף א.

³¹ לא מצאתי גילוי דעת בזה של הנתיבי-עם ולכן כתבתי כנ"ל.

³² סימן תקפ"ג ס"ק כה.

ואח"כ **תמרי** ויאמר: יה"ר... **שיתמו** אויבינו וכו';
ואח"כ **קרא** ויאמר: יה"ר... **שתקרע** וכו';
ואח"כ **רוביא** ויאמר: יה"ר... **שירבו** זכויותינו וכו';
ואח"כ **רמון** ויאמר: יה"ר... שנהיה מלאים מצוות כרמון;
ואח"כ **ראש כבש** ויאמר: יה"ר... שנהיה לראש ולא לזנב וכו';
ואח"כ **תפוח בדבש** ויאמר: יה"ר... שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה וכו'.

ובזה יהיו בקשותינו על הסדר:
שבתחילה אנחנו מבקשים **שיסתלקו** אויבינו סילוק בעלמא, שלא יהיו במקומנו;
ואח"כ **שיכרתו** כדי שלא ישובו לקטרג עלינו ממקומם;
ואח"כ **שיתמו** ר"ל שיתבטלו מן העולם לגמרי ולא יקטרגו ולא יזיקו לשום אדם;
ואחר שנתבטלו אלו אנחנו מבקשים **שתקרע** ר"ל שלא יהיו עוד מקטרגים;
ואח"כ **שירבו** זכויותינו, ואחר שירבו זכויותינו נמשיך לבקש:
להוסיף עוד זכויות במצוות, ולכן **שנהיה מלאים מצוות כרימון**;
ועוד, **שנהיה לראש**, ר"ל מצד הקדושה וכמ"ש "וּנְתַנֶּה ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב"³³;
ולבסוף נחתום בבקשה שע"ז **תתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה**.

י. לגבי הזיהוי הנכון של ה"רוביא", ראה במ"ש בעמוד ראשון (1) וכל אחד יעשה כמנהגו והמחמיר ייקח מכל המינים האפשריים ובה יצא י"ח כולם.

יא. **בנוסח ה"יהי רצון" יש להזכיר את השם**: "יהי רצון מלפניך יי' א' וא' אבותינו שיקראו לפניך זכויותינו ושיקרע גזר דיננו; יהי רצון מלפניך יי' א' וא' אבותינו שיתרבו זכויותינו וכן כולם"³⁴.

³³ דברים כח, יג.

³⁴ ב"י בשם רבי דוד אבודרהם (עמ' רסו) וכ"כ הכל בו וכ"פ המשנ"ב ס"ק ב.